

Наталя Олександрівна **ГОЛЬДБЕРГ**

к.ю.н., доцент кафедри, Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>

e-mail: goldbergnata@ukr.net

СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Статтю присвячено висвітленню сучасного стану розроблення застосування примусових заходів медичного характеру. Визначено наукові праці, в яких вперше згадується досліджувана проблематика, стан розроблення за часів незалежності України. До того ж приділено окрему увагу висвітленню вітчизняними науковцями досліджень з проблематики застосування примусових заходів медичного характеру. Зроблено висновок, про необхідність подальших наукових пошуків у вирішенні проблем, які описуються у статті.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, стан наукових досліджень, наукові розробки, психічний розлад, науковий генезис

ВСТУП

На сучасному етапі існування української держави, на превеликий жаль, доводиться констатувати те, що психічні розлади є проблемою сучасного суспільства. Людство переживає кризу психічного здоров'я: діти лікуються від синдрому дефіциту уваги та гіперактивності, молоді люди все частіше страждають від порушення сну, депресія є нормою, а кількість неврологічних захворювань невблаганно зростає.

Кількість осіб, які перебувають на стаціонарному лікуванні порівняно з 2016 р. збільшилася на 23,7% (відповідно у 2016 р. стаціонарного лікування потребували 172 696 осіб, а у 2020 р. – 234 308). Це може свідчити як про погіршення психічного здоров'я населення, так і про покращення системи роботи лікарів стосовно своєчасної діагностики психічних станів. У дітей показник захворюваності на психічні розлади (вип. / 100 тис. осіб віком до 18 років) вдвічі перевищував рівень дорослих. У дослідженні встановлено й гендерні відмінності: у чоловіків майже на 30 % вищі показники, ніж у жінок [1, с. 43-44]. За даними Міністерства охорони здоров'я у 2023 р. кількість пацієнтів з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) зростає майже в чотири рази порівняно з 2021 р., а за перші два місяці 2024 р. діагноз встановлено фактично такій же кількості пацієнтів, як за весь 2021 р. Протягом останніх двох років в електронній системі охорони здоров'я фіксується значне збільшення пацієнтів зі встановленим діагнозом ПТСР [2].

За результатами аналізу розповсюдження розладів психіки та поведінки серед населення в різних регіонах України виділено трійку лідерів з найбільшими рівнями у Дніпропетровській, Харківській та Київській областях. В інформаційному листі Обласного центру медичної статистики, здорового способу життя та інформаційно-аналітичної діяльності зазначено, що у Харківській області за 2022 р. зареєстровано розладів психіки і поведінки серед всього населення 109964 випадки, зареєстровано захворювань вперше в житті серед всього населення 7809, знаходилось під диспансерним наглядом на кінець 2022 р. 86533 особи, тобто 78,7 % від зареєстрованих [3]. Безумовно, особи, які потребують психіатричної допомоги, є однією з найбільш

вразливих та беззахисних категорій не тільки в галузі забезпечення та реалізації своїх прав та інтересів, а й адаптації у суспільстві після проходження лікування (наприклад, під час влаштування на роботу), тому держава бере на себе обов'язок забезпечення захисту їх прав, свобод, а також вирішення питань їх реабілітації.

Найбільш наближеними дослідженнями, які суттєво відображають тематику та методологічне підґрунтя цієї статті, є наукові праці таких науковців як: С.О. Беклемишева, А.Я. Берш, Г.І. Глобенко, А.Ю. Даниленко, Б.Н. Дердюк, В.Г. Дрозд, І.В. Жук, М.М. Книги, В.А. Колесник, О.О. Кочури, В.В. Лень, В.В. Саликової, Н.М. Сенченко, О.Г. Панчак, В.В. Печко, Г.К. Тетерятника, С.Л. Шаренко, О.О. Юхно та ін., праці яких і будуть теоретичним підґрунтям запланованого дослідження.

МЕТА статті – дослідження сучасного стану наукового розроблення застосування примусових заходів медичного характеру.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано праці вітчизняних науковців та матеріали періодичних видань. Для досягнення поставленої мети дослідження у статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

На початку будь-якого пошуку незалежно від його характеру (правового, наукового, історичного) науковці стикаються з низкою завдань, а одним з найважливіших є вибір правильної методології та алгоритму для проведення власного наукового дослідження. Саме тому початок наукового пошуку часто включає систематизацію та аналіз наявних наукових робіт з певної проблематики. Цей процес допомагає вирішити такі ключові завдання, як: а) з'ясування реального стану наукових досліджень з окресленої проблематики; б) визначення спектру проблемних питань, які вимагають власного наукового аналізу.

Одним з ключових елементів для формування наукових висновків та рекомендацій із застосування до осіб примусових заходів медичного характеру (ПЗМХ) є науковий генезис означеної тематики. Слід зазначити, що наявна значна кількість наукових праць, присвя-

чених питанню застосування ПЗМХ до осіб, до яких здійснюється кримінальне провадження. Ці проблеми розглядалися у кримінальному процесі, кримінології, кримінальному та кримінально-виконавчому праві. Застосування ПЗМХ та примусового лікування є складними та багатограними процесами. Цю складність обумовлено перехрестям юридичної та медичної практики, оскільки вони поєднують у собі елементи різних галузей знань.

Підґрунтям висвітлення стану наукових досліджень застосування ПЗМХ є численна кількість наукових і навчально-методичних джерел, які умовно можна розділити на п'ять груп.

До першої групи слід віднести дослідження, в яких ґрунтовно проаналізовано теоретичні та практичні аспекти проблематики, які присвячено кримінально-правовим засадам застосування ПЗМХ. До другої групи варто віднести дослідження теоретико-правових та організаційних розробок інституту застосування ПЗМХ та примусового лікування у кримінально-процесуальному аспекті. До третьої групи належать монографії з окресленої проблематики. Четверту групу формує методична література, що охоплює підручники, посібники, методичні рекомендації, в яких висвітлені питання, пов'язані із застосуванням ПЗМХ. П'яту групу становлять наукові статті, тези доповідей, в яких відображено лише окремі аспекти проблематики. Саме вони стали методологічним підґрунтям дослідження та мають пізнавальну цінність.

Так, на дисертаційному рівні теоретичним та практичним аспектам обраної тематики приділили увагу С.Л. Шаренко [4], Н.А. Орловська [5], О.В. Зайцев [6], І.В. Жук [7], М.М. Книга [8], І.Б. Пукач [9], Г.К. Тетерятник [10], Б.М. Дердюк [11], А.Я. Берш [12], В.І. Фаринник [13], В.Л. Кириченко [14], А.В. Ткач [15], В.В. Печко [16], Д.В. Козарійчук [17], Д.В. Туренко [18], К.В. Подлегаєва [19].

До першої групи наукових досліджень, в яких проаналізовано теоретичні та практичні аспекти стосовно ПЗМХ та примусового лікування у кримінальному праві, слід віднести дослідження таких науковців, як Н.А. Орловська [5], О.В. Зайцев [6], І.В. Жук [7], М.М. Книга [8], А.Я. Берш [12].

На основі проведеного аналізу зазначених дисертаційних досліджень дійшли таких висновків: по-перше, у роботах перелічених науковців тематика застосування ПЗМХ переважно розглядалася фрагментарно, лише у комплексі з основним предметом дослідження; по-друге, у написанні робіт переліченими вченими досліджувана тематика аналізувалася з позиції кримінального права, кримінології.

Друга група вчених-юристів у рамках тематики, яка ними досліджувалася, приділила увагу вивченню теоретико-правових та організаційних розробок інституту застосування ПЗМХ та примусового лікування у кримінально-процесуальному аспекті, а також особливостей гарантування прав та свобод громадян стосовно застосування цих заходів. До них слід віднести наукові дослідження таких науковців, як І.Б. Пукач «Порядок провадження у кримінальних справах щодо обмежено осудних осіб» [9], В.М. Тетерятник «Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному про-

цесі України» [10], Б.М. Дердюк «Провадження щодо неосудних і обмежено осудних осіб в судах першої інстанції» [11], В.І. Фаринник «Теоретичні, правові та практикологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» [13], В.Л. Кириченко «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [14], А.В. Ткач «Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [15], В.В. Печко «Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України» [16]; Д.В. Козарійчук «Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [17]; Д.В. Туренко «Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру» [18]; К.В. Подлегаєва «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [19]. Напрацювання вчених складають теоретичні та практичні засади для розроблення питання застосування ПЗМХ. З метою підтвердження даного умовиводу розглянемо праці українських вчених більш детально.

Серед наукових розробок, що включено до однієї з груп, у контексті змісту проблематики, заслуговують на увагу роботи: навчально-практичний посібник В.Ф. Гаєвого «Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру» [20] в якому розглянуто теоретичне розуміння ПЗМХ та особливості участі прокурора у розгляді справ зазначеної категорії, навчальний посібник Т.І. Нікіфорової «Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру», в якому розд. 6. «Теорія і практика застосування примусових заходів медичного характеру» і розд. 7. «Теорія і практика застосування інших заходів кримінально-правового характеру: застосування примусового лікування, застосування спеціальної конфіскації, застосування обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» мають пряме відношення до реалізації на практиці застосування ПЗМХ [21].

Крім цього, мета, суб'єкти, особливості теорії і практики застосування ПЗМХ певною мірою знайшли своє відображення практично у всіх підручниках, навчальних посібниках, включаючи зарубіжні видання, науково-практичних коментарях до КПК України та інших навчально-методичних виданнях. Окремі змістовні елементи застосування ПЗМХ розкрито вченими й в інших наукових розробках: статтях; тезах науково-практичних конференцій; круглих столів тощо.

ВИСНОВКИ

Підводячи висновок, можна з упевненістю зазначити, що питання застосування ПЗМХ є актуальними та нагальними з теоретичного та практичного аспекту, а тому вони потребують більш активної участі науковців в її вирішенні. Потреба вдосконалення законодавства про застосування ПЗМХ є очевидною, адже порядок цього виду диференційованого провадження має суттєві особливості, що впливають на предмет доказування, характер прийнятих рішень і процедурні правила процесуальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Стан психічного здоров'я населення України. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/19647/1/c42-44.pdf>
2. Кількість пацієнтів із ПТСР зросла майже вчетверо порівняно з 2021 роком. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3841538-kilkist-pacientiv-iz-ptsr-zrosla-majze-vchetvero-porivnano-z-2021-rokom-moz.html#>
3. 10 жовтня 2023 року – Всесвітній день ментального (психічного) здоров'я. Інформаційний лист. Харків, 2023. URL: <https://sahnovshinskij.pmsd.ukr/novyny/10-zhovtnia-2023-roku-vseshvitnij-den-mentalnoho-psykhichnoho-zdorov-ia/>
4. Шаренко С.Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
5. Орловська Н.А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. 2001. 20 с.
6. Зайцев О.В. Обмежена осудність у кримінальному праві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 20 с.
7. Жук І.В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.
8. Книга М.М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08, 2009. 20 с.
9. Пукач І.Б. Порядок провадження у кримінальних справах щодо обмежено осудних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 17 с.
10. Тетерятник В.М. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. 215 с.
11. Дердюк Б.М. Проведення щодо неосудних і обмежено осудних осіб в судах першої інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2012. 20 с.
12. Берш А.Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 21 с.
13. Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... д.ю.н. Київ, 2017. 565 с.
14. Кириченко В.Л. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. Дніпро, 2020.
15. Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. 2021.
16. Печко В.В. Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра філософії з права: 081. Маріуполь, 2021. 207 с.
17. Козарійчук Д.В. Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. 2021.
18. Туренко Д.В. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ... д-ра філософії з права: 081. Харків, 2023. 243 с.
19. Подлегаєва К.В. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. 2023.
20. Гасвий В.Ф. Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру. Київ, 2013. 48 с.
21. Нікіфорова Т.І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру. Хмельницький, 2020. 175 с.

References

1. The state of mental health of the population of Ukraine. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/19647/1/s42-44.pdf>. (in Ukrainian).
2. The number of patients with PTSD has almost quadrupled compared to 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3841538-kilkist-pacientiv-iz-ptsr-zrosla-majze-vchetvero-porivnano-z-2021-rokom-moz.html>. (in Ukrainian).
3. January 10, 2023 - World Mental Health Day. Information sheet. Kharkiv, 2023. URL: <https://sahnovshinskij.pmsd.ukr/novyny/10-zhovtnia-2023-roku-vseshvitnij-den-mentalnoho-psykhichnoho-zdorov-ia/> (in Ukrainian).
4. Sharenko S.L. Criminal Procedural Problems of Application of Compulsory Measures of Medical Character: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Kharkiv, 2000. 19 p. (in Ukrainian).
5. Orlovska N. A Sanity and its Types (Comparative Analysis of Legislation of Ukraine and Other States): abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. 2001. 20 p. (in Ukrainian).
6. Zaitsev O.V. Limited Sanity in the Criminal Law of Ukraine: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kharkiv, 2006. 20 p. (in Ukrainian).
7. Zhuk I.V. Compulsory Medical Measures and Compulsory Treatment in the Criminal Law of Ukraine: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kyiv. 2009. 20 p. (in Ukrainian).
8. Knyga M.M. Compulsory measures of medical nature as a means of crime prevention: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. 2009. 20 p. (in Ukrainian).
9. Pukach I.B. Procedure of criminal proceedings in cases of limited sanity of persons: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Kyiv, 2011. 17 p. (in Ukrainian).
10. Teteriatnik V.M. Protection of Rights and Legal Interests of Insane and Partially Sane Persons at the Stage of Pre-trial Investigation in the Criminal Procedure of Ukraine: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 215 p. (in Ukrainian).
11. Derdiuk B.M. Proceedings against insane and partially sane persons in the courts of first instance: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Odesa. 2012. 20 p. (in Ukrainian).
12. Bersh A.Y. Compulsory measures of medical nature: legal nature and types: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Odesa, 2017. 21 p. (in Ukrainian).
13. Farynyk V.I. Theoretical, Legal and Praxeological Problems of Application of Measures to Ensure Criminal Proceedings in the Criminal Procedure of Ukraine: dis. ... Doctor of legal sciences. Kyiv, 2017. 565 p. (in Ukrainian).
14. Kyrychenko V.L. Criminal proceedings on the application of coercive measures of a medical nature: : abstract dis. ... PhD in legal

sciences: 12.00.09. Dnipro, 2020. (in Ukrainian).

15. Tkach A.V. Procedural Activity of the Prosecutor in Criminal Proceedings on the Application of Compulsory Medical Measures: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 2021. (in Ukrainian).

16. Pechko V.V. The Institute of Application of Compulsory Medical Measures in the Criminal Procedure of Ukraine: dis. ... PhD in legal sciences. Mariupol, 2021. 207 p. (in Ukrainian).

17. Kozariichuk D.V. Ensuring the Rights of a Person in Criminal Proceedings for the Application of Compulsory Medical Measures: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 2021. (in Ukrainian).

18. Turenko D.V. Appealing to the court with a petition for the application of compulsory medical measures: dis. ... PhD in legal sciences: 081. Kharkiv, 2023. 243 p. (in Ukrainian).

19. Podliehaieva K.V. Criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 2023. (in Ukrainian).

20. Haievyi V.F. Participation of the prosecutor in judicial criminal proceedings on the application of compulsory medical measures. Kyiv, 2013. 48 p. (in Ukrainian).

21. Nikiforova T.I. Theory and practice of application of measures of criminal law. Khmelnytskyi, 2020. 175 p. (in Ukrainian).

Natalia HOLDBERH

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>

e-mail: goldbergnata@ukr.net

THE STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE USE OF COMPULSORY MEDICAL MEASURES

At the beginning of any search, regardless of its nature (legal, scientific, historical), a researcher faces a number of tasks, one of the most important of which is choosing the right methodology and algorithm for conducting his or her own research. That is why the beginning of a research often involves systematizing and analyzing existing research papers on a particular topic. This process helps to solve such key tasks as: a) clarifying the real state of scientific research on the outlined issue; b) determining the range of problematic issues that require their own scientific analysis. One of the key elements for the formation of scientific conclusions and recommendations on the application of coercive medical measures to persons is the scientific genesis of the subject matter.

The purpose of the paper is to study the current state of scientific development of the use of compulsory medical measures. The paper uses the works of domestic scholars and materials from periodicals. To achieve the research objective, the paper uses general scientific and special research methods, namely: analysis, synthesis, comparison and generalization. The paper is devoted to highlighting the current state of development in the application of compulsory medical measures. The author identifies the scientific works which first mention the issues under study and the state of development since Ukraine's independence. In addition, special attention is paid to the coverage by domestic scholars of research on the issues of application of compulsory medical measures.

The author concludes that further scientific developments are needed to address the issues described in the paper. The need to improve the legislation on the application of compulsory medical measures is obvious, since the procedure for this type of differentiated proceedings has significant features that affect the subject matter of proof, the nature of decisions made and the procedural rules of the proceedings.

Keywords: *compulsory medical measures, state of scientific research, scientific developments, mental disorder, scientific genesis*